

“KSIAŻKA DAWNA I JEJ WŁAŚCICIELE / EARLY PRINTED BOOKS AND THEIR OWNERS”

Протягом 29 вересня – 1 жовтня 2016 р. у Вроцлаві на базі Національного закладу ім. Осолінських відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена давній книзі та її власникам. Організатором і господарем конференції виступив Національний заклад ім. Осолінських при співпраці з Консорціумом європейських наукових бібліотек (Consortium of European Research Library, CERL). Зі сторони польської держави почесний патронат над конференцією взяло Міністерство науки і вищої освіти.

Коло робочих питань і наукової проблематики у межах Конференції оргкомітет поділив на три блоки. У перший день (29 вересня) основну увагу учасники зосередили на європейських базах провенієнцій та їхньому польському сегменті. На прикладі збірок наукових бібліотек запропонували розглянути структуру провенієнцій, а також їх специфіку на прикладі колекцій інкунабул. На другий день (30 вересня) проблематика конференції була сконцентрована довкола історичних колекцій у фондах наукових бібліотек. Із загального контексту дещо виокремлювалися два напрямки: історичні колекції в публічних бібліотеках та інші проблеми провенієнцій. Останній день конференції (1 жовтня) був цілковито присвячений збіркам церковних бібліотек. Секційні засідання та дискусійні панелі модерували проф. Яцек Сошинський, Маріанна Чапнік, д-р Маріуш Дворсачек, д-р Яцек Партика, проф. Мечислав Мейор, проф. Анна Жбіковська-Мігонь, д-р Дорота Сідоровіч-Муляк, проф. Марцін Ценьскі, д-р Агнешка Франшка-Цегла, д-р Аркадіуш Вагнер, проф. Марія Підлипчак-Маєровіч, проф. Тереза Шостек, д-р габілітований Йоланта Гвюздзік.

Ця конференція важлива з кількох точок зору. По-перше, вона показує актуальність вивчення провенієнцій для рукописної та стародрукованої книг, що зберігаються у наукових бібліотеках Західної і Центрально-Східної Європи. По-друге, історичні та колекційні зібрання бібліотек Європи вивчаються тривалий час і зараз переживають бурхливий процес творення й розбудови різноманітних баз даних та інтегрованих ресурсів, зокрема, за участі CERL. По-третє, тематика виголошених доповідей, на жаль, дозволяє констатувати радикальне відставання українського книгознавства від здобутків і напрацювань західноєвропейського, особливо в руслі розвитку і залучення електронних ресурсів до справи каталогізації та опрацювання історичних книжкових колекцій та їхніх власників.

Україну на конференції представляло троє дослідників, які водночас репрезентували різні осередки Львова – одного з багатючих центрів історичних книжкових колекцій в Україні. Львівську національну наукову бібліотеку ім. В. Стефаника НАН України репрезентувала Ірина Качур, Микола Ільків-Свидницький – Наукову бібліотеку Львівського національного університету ім. І. Франка, Іван Альмес – Український католицький університет.

Перше тематичне засідання складалося з шести доповідей. Маріан Лефферте (виконавчий менеджер CERL) виступила з презентацією Консорціуму європейських наукових бібліотек і його структури. Окрему доповідь із презентацією бази даних провенієнцій CERL виголосила д-р Маріке Ван Делфт (Гаага, Нідерланди). Монік Хюлвей (Міська бібліотека, Ліон, Франція) презентувала базу даних “*Bibale*”, яку створив Інститут дослідження та історії текстів (Париж, Франція) для моніторингу

походження середньовічних рукописів і реконструкції історичних книжкових колекцій періоду середньовіччя й ранньомодерного часу.

Д-р Гері Делла Рокка Де Кандаль (Оксфордський університет, Велика Британія) детально охарактеризував проект “15cBooktrade” і базу даних “Material Evidence in Incunabula” (MEI).

Проект “15cBooktrade” зорієнтований на кожен збережений примірник, котрий має іншу історію: її можна реконструювати за допомогою фізичних доказів (власницькі записи, оздобы, герби, анотації до рукописів, ціни тощо) та бібліографічних свідчень (історичні каталоги бібліотек, книготорговців й аукціонні каталоги, реєстри купівлі тощо) – все це відомо як інформація, що стосується копії, або походження. Ідея, закладена в основі проекту “15cBooktrade”, полягає у використанні матеріалу свідчень фізичного характеру з тисяч книг, що збереглися до наших днів, а також унікальних документальних джерел – неопублікованих книг венеціанського букініста 1480-х рр., де зафіксовано продаж 25 тис. друкованих книг із їхніми цінами. Це база даних, спеціально призначена для запису та перевірки власності, оформлення, прив’язки рукописів, анотацій, марок, цін тощо.

База даних “Material Evidence in Incunabula” (MEI, буквально: “Матеріальні свідчення в інкунабулах”) безпосередньо пов’язана з “Incunabula Short Title Catalogue” (ISTC, тобто: “Короткий каталог назв інкунабул”) – міжнародною базою даних європейського книгодрукування XV ст., яку надає і підтримує Британська бібліотека. У структурі MEI кожен елемент опису дістає географічну і хронологічну прив’язку. Нотатки власності далі класифікуються як приватні чи інституційні, релігійні чи світські, жіночі або чоловічі, за професійною приналежністю. Це дозволяє відстежувати рух примірника книги на терені Європи протягом століть. Також окремо фіксуються ціни та грошові еквіваленти, принципово важливі для вивчення економічних підстав книжкової торгівлі (історія економіки).

Федеріка Фабрі (Публічна бібліотека Джузеппе Гароні в Баньякавалло, Італія) охарактеризувала колекцію інкунабул Публічної бібліотеки Джузеппе Гароні в Баньякавалло і зв’язок із проектом MEI у контексті специфіки інформації провенієнцій. Колекція інкунабул цієї бібліотеки нараховує 61 копію і кожна з них зареєстрована у базі даних ISTC і “Gesamtkatalog der Wiegendrucke”. У процесі ідентифікації першодруків також став у пригоді один із сервісів CERL “Can You Help?”.

Д-р Агнешка Франчик-Цегла (Національний заклад ім. Оссолінських, Польща) розповіла про проект “Каталогу книг XVI ст. з історичної колекції Оссолінських”, що реалізовується на підставі гранту Міністерства науки і вищої освіти Польщі та Національної програми розвитку гуманістики. Завершилося засідання півторагодинним обговоренням “польської бази провенієнцій”.

Друге тематичне засідання охопило проблематику *збірок наукових бібліотек і структури їхніх провенієнцій*. У семи доповідях учасники представили характеристику колекцій стародруків, а також спектр провенієнцій, що відображають історичну складову цих колекцій та їхню долю протягом декількох століть. Вероніка Карляк (Бібліотека Вроцлавського університету, Польща) виголосила доповідь про основні джерела провенієнцій збірки стародруків бібліотеки Вроцлавського університету. Збірка університету дуже постраждала під час Другої світової війни, але найбільша втрата сталася вже на другий день після офіційного завершення військових дій. Відновлення колекції відбувалося після 1945 р. з дуже багатьох і розрізнених джерел Сілезької культурної спадщини.

Маріанна Чапнік (Бібліотека Варшавського університету, Польща) здійснила огляд історичних колекцій бібліотеки Варшавського університету (заснована у 1817 р.), що походять із багатьох державних і приватних інституцій.

Д-р Яцек Партика (Ягеллонська бібліотека, Краків, Польща) охарактеризував збірку стародруків із фондів книгозбірні та звернув особливу увагу на найдавніші зразки друків на польських землях, що відомі лише за примірниками Ягеллонської бібліотеки, зокрема друки Швайпольта Фіоля та Миколая Коперника “*De revolutionibus*”, із рукописними нотатками математика і астронома Яна Брожека.

Д-р Дорота Сідорович-Муляк (Національний заклад ім. Оссолінських, Вроцлав, Польща) зосередила свою увагу на характеристичі колекції стародруків Національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві, основних віхах історії формування колекції та персоналіях найбільших дарувальників книжкових зібрань. Із 67,5 тисяч томів, понад 42,5 тисяч походять із передвоєнних колекцій Львова.

Д-р Рафал Вуйцик (Бібліотека Познанського університету, Польща) присвятив свою доповідь ресурсам провенієнцій у збірці стародруків бібліотеки Познанського університету (до 1939 р.). Власне, бібліотека зберігає одну з найбільших у Польщі колекцію стародруків, значна частина якої – з міжвоєнного набутку університетської книгозбірні, що надходив зі шкіл Великопольщі.

Д-р Анета Фальк (Курніцька бібліотека Польської Академії Наук, Польща) спробувала прослідкувати долі курніцьких стародруків через вивчення їхніх провенієнцій. Основні шляхи поповнення збірки були наступні: спадкування, колекціонерська діяльність батька і сина Дзялинських, надходження від цільової бібліотечної діяльності.

Д-р Марта Пушка (Бібліотека Університету Марії Кюрі-Склодовської, Люблін, Польща) проілюструвала подвійний характер провенієнцій люблінських стародруків у збірці університетської бібліотеки Марії Кюрі-Склодовської. З одного боку, це дискусії щодо походження друків, виданих у Любліні (друкарні: Конрадовська, Єзуїтів, Комісії Народної Освіти), а з іншого – надзвичайно широка палітра провенієнцій стародруків, що походять зі збірок державних, церковних інституцій, організацій та бібліофілів.

Останнє і найменше за наповненням тематичне обговорення першого дня конференції було продовженням попереднього, але стосувалося *провенієнцій колекцій наукових бібліотек*. Чотири доповіді, представлені на цьому засіданні, стосувалися збірок інкунабул. Доповіді Міхала Спандовського (Варшава) і Агати Міхальської (Поморська бібліотека в Щецині, Польща) стосувалися конкретних нових знахідок або певних узагальнюючих спостережень, що стали результатом тривалої роботи над описом збірок. Зокрема, М. Спандовський, характеризуючи збірку інкунабул Національної бібліотеки Польщі, вказав на другу за значенням і важливістю частину колекції – збірку першодруків, що походять із довоєнної бібліотеки Львівського університету.

Розлогіші та комплексні доповіді представили Беата Грizzly (Бібліотека ПАН у Гданську, Польща) і д-р Вікторія Вайткевічуте (Бібліотека Вільнюського університету, Литва). Б. Грizzly розповіла про інкунабули гданських церковних збірок у бібліотеці ПАН, наголосивши, що вивчення усього інформаційного потенціалу інкунабул дасть можливість реконструювати обіг книг і їхні соціальні функції в XV ст. у Гданську. Д-р В. Вайткевічуте відзначила, що з 502 відомих інкунабул у бібліотеках Литви 16 відкриті нещодавно. Велика кількість інкунабул походить із монастирських осередків домініканців, бернардинів, єзуїтів, кармелітів, василіан.

Найінтенсивнішим у роботі конференції видався другий день. Усі доповіді (17 виступів) були присвячені *історичним колекціям у збірках наукових бібліотек* (чотири засідання). За змістовим наповненням можна виділити шість напрямків.

1. Польські колекції. Д-р Петер Сйоквіст (Бібліотека Уппсальського університету, Швеція) охарактеризував польські колекції в бібліотеці Уппсальського університету. Про фрагменти книгозбірні познанської колегії єзуїтів в університетських бібліотеках Познані та Уппсали розповіла Рената Вільгосевич-Скутецька (Бібліотека Познанського університету, Польща). Власне, розпорощення багатющої бібліотеки познанської колегії єзуїтів сталося через два фактори: плундрування шведів 1656 р. і ліквідація ордену єзуїтів у 1773 р. Д-р Томаш Швацінський (Національна бібліотека, Польща) окреслив проблему вивчення польських історичних книгозбірень, що зберігаються в російських збірках.

2. Приватні особові колекції. Д-р Ельжбета Кнапек (Бібліотека ПАН і ПАМ у Кракові, Польща) проаналізувала книгозбірню мансіонарія костелу Вознесіння Діви Марії у Кракові Святослава Мовчазного (поч. XV ст.–1489), відомого також під прізвиськом Благословенний. Його книгозбірню можна віднести до категорії особливо цінних, адже він згромадив унікальні примірники за оформленням тексту й оправ. Досить часто екземпляри з його бібліотеки містили не тільки власницькі записи, але й інформацію про вартість та ім'я продавця. Д-р Ірина Качур (ЛІНБ ім. В. Стефаника, Україна) представила один фрагмент з історії ренесансних бібліотек – книжковий дарунок відомого гуманіста Еразма Роттердамського для архієпископа гнєзненського Яна Ласького. Записи присвят і власницькі записи, екслібриси, суперекслібрис і печатки дозволяють детально прослідкувати долю цінного стародрука. Д-р Агнешка Борисовська (Поморська бібліотека в Щецині, Польща) зосередила увагу на бібліотеці відомого теолога та орієнталіста Андреаса Мюллера Грайфенхаґуса (1630–1694), який провів останні роки свого життя в Щецині, де й залишилася його бібліотека (бл. 1000 одиниць). Кристина Вишомирська (Бібліотека Коперника в Торуні, Польща) проаналізувала приватні бібліотеки і власницькі знаки міських патриціанських родин Торуні в XVI ст. Д-р Вероніка Павлович (Сілезька бібліотека в Катовіце, Польща) спробувала відстежити сліди книгозбірень вроцлавських колекціонерів на прикладі спеціальних колекцій Сілезької бібліотеки. Основний масив книг, відібраних для запропонованої реконструкції, походить із приватної бібліотеки вроцлавського вченого Йоганна Ефраїма Шейбля. У книгах з його книгозбірні знаходиться великий масив провенієнцій попередніх власників з освітніх і наукових середовищ Вроцлава, однак не всі власницькі записи вдалося ідентифікувати. Матеуш Сцьонжко (Сілезька бібліотека, Польща) зупинився на загальній тематичній характеристиці стародруків у колекції родини Опперсдорфів з Глоговка, що зберігається у фондах Сілезької бібліотеки.

3. Фрагменти бібліотек. Д-р Ріхард Шіпек (Бібліотека Національного музею у Празі, Чехія) представив доповідь про фрагменти бібліотек XVI і XVII ст. у бібліотеках Ностіків у Празі та Вроцлавського університету. Книгозбірня родини Ностіків є показовою, оскільки репрезентує фрагменти книгозбірень найбільших родин аристократичного і міщанського походження з теренів Сілезії.

4. Приватні і чернечі бібліотеки. Д-р Урс Леу (Центральна бібліотека Цюріха, Швейцарія) здійснив огляд приватних бібліотек Цюріха і прийшов до висновку про виразну конфесіоналізацію ринку книги. Д-р Ноель Гольверс (Університет Лувена,

Бельгія) представив огляд провенієнцій західних книг із давніх бібліотек ордену єзуїтів у Пекіні та Китаї в цілому (зберігаються книги у Національній бібліотеці в Пекіні). Іван Альмес (УКУ, Львів, Україна) зосередив свою увагу на приватних книгозбірнях отців василіан руської провінції у другій половині XVIII ст. У бібліотеках України (Львів, Київ, Тернопіль) і Польщі (Варшава, Вроцлав) доповідачеві вдалося ідентифікувати 30 книг з екслібрисами василіан, що можуть вказувати на приватний характер посідання власності. Богдан Стемпень (Жешувський університет, Польща) здійснив аналіз приватної книгозбірні фундації Якоба Гайнріха Кречмера (1831–1874), котра первісно належала бібліотеці старої гімназії Жешува, а тепер зберігається у фондах бібліотеки Жешувського університету.

5. Джерелознавчий аналіз провенієнцій. Микола Ільків-Свидницький (Наукова бібліотека ЛНУ ім. І. Франка, Україна) зосередив свою увагу на методиці та результатах опрацювання провенієнційних записів і бібліографічних нотаток, що містяться в альдінах (друках видавничої фірми родини Альдів з Венеції). Виданий у 2008 і 2012 рр. каталог Маргарити Шамрай містить чимало хибних прочитань нотаток, записів, поміток, кілька неідентифікованих або ідентифікованих неправильно власницьких знаків (суперекслібрис та екслібрис). У 2016 р. працівниця відділу реставрації Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка під час проведення консерваційних заходів над альдиною “*Commentarii di Gaio Givlio Cesare...*” (Венеція, 1547), провела демонтаж аркуша, склеєного разом із титульним; робота реставратора дозволила виявити досі не відомий у бібліографії приватний власницький запис, що належить особі студента.

Джерельні комплекси провенієнцій у львівських збірках Баворовських проаналізувала д-р габлітований Йоланта Гвьоздзік (Сілезький університет, Польща), зосередивши основну увагу на оцінці стану опрацювання і майбутніх дослідницьких перспективах.

6. Стародруки бібліотек. Комплексну характеристику збірки стародруків Тульчинської бібліотеки у збірках ПАН і ПАМ у Кракові здійснила Йоланта Дзевульська (Бібліотека ПАН і ПАМ у Кракові, Польща). Тульчинська бібліотека належала родині Потоцьких і була подарована Міхалом Конарським бібліотеці Наукового Товариства у Кракові.

Одне із секційних засідань було присвячене *колекціям у збірках наукових і публічних бібліотек*. Очевидно, контекст юрисдикції публічних бібліотек вплинув на рішення організаторів зробити окреме невелике засідання, оскільки тематично заявлені теми можна було б включити до попередніх – вище згаданих – секційних напрямків. Д-р Йоанна Матиасік (Воєводська та міська публічна бібліотека в Бидгощі, Польща) охарактеризувала структуру провенієнцій збірки стародруків у бібліотечних установах Бидгоща. Анна Руснок і Йоланта Штухлік (Цешинська бібліотека, Польща) з'ясували наявність книг у середовищі найнижчих суспільних верств Цешинської Сілезії. Підставою для такого дослідження є провенієнційні записи у стародруках Польського народознавчого товариства. Марія Павловська (Бібліотека факультету фізики, астрономії та інформатики Ягеллонського університету, Польща) на підставі аналізу провенієнцій факультетської книгозбірні усталила колективний портрет читачів і власників, серед яких видатні вчені свого часу – Мар'ян Смолуховський, Август Вітковський, Зигмунт Врублевський, Стефан Кучинський, Марія Скловська-Кюрі та інші. Подібну доповідь, присвячену гданським фаховим книгозбірням, подав д-р Бартоломей Сек (Гданський медичний університет, Польща).

Порівняно невелике секційне засідання фокусувало увагу на *іншій проблематиці провенієнцій*: старопольський екслібрис і давні емблематичні форми (д-р Бартоломей Чарський), екслібриси у стародруках із монастирських бібліотек (Кацпер Маніковський), каталоги аукціонів як інструмент дослідження провенієнцій (д-р Марія Отто), методика нищення провенієнцій в середовищі антикварів (Ева Сиска), перспективи вивчення польської неолатиністики у контексті каталогів інкунабул і стародруків бібліотек Польщі та закордону (д-р габлітований Беата Марія Гай).

Останнє тематичне засідання об'єднало проблематику *церковних бібліотек*, яку розвинули 14 доповідачів. Матеріал доповідей можна погрупувати за п'ятьма напрямками.

1. Інкунабули і полоніка XVI ст. Д-р Станіслав Луневський і д-р габлітований Леонард Огерман (Сілезький університет, Польща) проаналізували стан опрацювання і групи провенієнцій збірки інкунабул оо. Паулінів на Ясній Горі. Д-р габлітований Юстина Лукашевська-Габеркова (Ignatianum, Краків, Польща) здійснила огляд інкунабул і полоніки в науковій бібліотеці оо. Єзуїтів у Кракові. У цій книгозбірні зберігаються 20 інкунабул і 200 стародруків польського походження XVI ст. Якуб Лукашевський (Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща) представив результати реалізації проекту “Інвентар кафедральної бібліотеки в Гнезно”, який розпочався 2013 р. У травні 2016 р. виявили незафіксовані раніше вісім томів інкунабул, а також фрагменти книг. Д-р Шимон Сулецький (Архів і Бібліотека оо. Кармелітів на Пяску, Краків, Польща) ознайомив учасників із добіркою інкунабул (30 од. зб.), що походять з бібліотеки львівського кафедрального костелу. Згадані інкунабули львівська митрополіча капітула 1729 р. подарувала монастиреві кармелітів у Львові, а в 1945 р. їх вивезли зі Львова до Кракова.

2. Структура провенієнцій давніх бібліотек. Загальний нарис про структуру провенієнцій історичної книгозбірні краківських боніфратрів подав Марек Бебак (Ягеллонський університет, Бібліотека та Архів конвенту боніфратрів у Кракові, Польща). Структуру провенієнцій давньої кафедральної бібліотеки в Гнезно змалював д-р Пьотр Покора (Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща).

3. Власницькі знаки. Д-р Томаш Столярчик (Лодзький університет, Польща) представив докладну класифікацію власницьких знаків у стародрукованих книгах з бібліотек оо. Домініканців, що територіально покривають сучасну центральну частину Польщі. Д-р Вацлав Умінський (Папський університет Івана Павла II в Кракові, Польща) здійснив аналіз власницьких знаків у бібліотеці оо. Місіонерів у Кракові. Серед власницьких знаків варто виокремити суперекслібриси польських королів – Сигізмунда II Августа, Станіслава Лещинського, архієпископів і єпископів, зокрема Миколая Вижицького.

4. Власницькі записи і нотатки. Радослав Франчак (Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща) опрацював провенієнційні записи на друках першої половини XVI ст. з бібліотеки Бенедиктинців у Любіні, що частково збереглася у фондах Архіву Архідієцезії в Гнезно. Міхал Мурашко (Архів Архідієцезії в Гнезно, Польща) опрацював провенієнційні вписи в друках з бібліотеки гнезненського каноніка Томаша Йосіцького (180 томів). Про так звані “подорожі” домініканських книг розповів Марек Мілавіцкі (Домініканський інститут історії в Кракові, Польща), дослідивши провенієнційні нотатки в польських друках бібліотеки оо. Домініканців у Кракові. Значна частина краківської бібліотеки походить із двох монастирів – Львова і Рацібора.

5. Реконструкція книгозбірень. Справа реконструкції книгозбірень на підставі певного кола джерел не є новою в історіографії, але, попри цей факт, у ділянці ще багато незаповнених лакун. Д-р Анджей Квасневський (Вища Духовна Семінарія в Кельце, Польща) проаналізував специфіку книгозбірні капітули в Кельцах на підставі інвентаря 1650 р. Д-р Агнешка Флюда-Крокос (Педагогічний університет ім. Комісії національної освіти в Кракові, Польща) спробувала реконструювати монастирську бібліотеку оо. Августиніан у Ксьонжі-Великому. Підставою для реконструкції стали рештки самої бібліотеки, провенієнційні записи та інші джерела. Д-р Катажина Зімнох (Університет Білостоку, Польща) виголосила доповідь про підсумки і перспективи пошуків монастирської книгозбірні в Супраслі.

У рамках конференції для її учасників організували тематичну виставку, присвячену рідкісним стародрукам у фондах Національного закладу ім. Оссолінських.

Микола ІЛЬКІВ-СВИДНИЦЬКИЙ

Стаття надійшла до редколегії 22. 09. 2017

Прийнята до друку 27. 11. 2017